

У черзі за святою водою. Есеї

КУПИТИ

«У черзі за святою водою» - це книга смислів, спостережень і цікавих розмов, які дають можливість по-іншому подивитись на, здавалося, би пересічні явища, зазирнути за лаштунки того, з чим стикаємося ледь не щодня або побачити зріз чогось маловідомого: від McDonalds'а, Катерини II, Гоголя, Вінсента ван Гога та Депардье до гендерних питань і математики, еротики та кухні в українському побуті, оргазм і кохання, нащадка Чінгізхана, поетично-джазового перформанса та «своїї» України.

Місце кожного тексту в цій книзі, їхня послідовність та відповідність певним розділам - не випадкові. Одна новела і 25 есеїв відібрані з понад 40 та сформовані в чотири смислові розділи: «Тендер на бренди», «Моя Україна», «Ерос у вишиванці» та «Подорожній посту не держить». А щоби читачу легше було налаштуватися на відповідну «хвилю», книга та кожен розділ починаються і закінчуються поезіями Авторки чи її перекладами кількох інших поетів.

Євгенія Кононенко
**У ЧЕРЗІ ЗА
СВЯТОЮ ВОДОЮ**

Зимовий сонет

Болюче сонце зморено встає,
І вулиці дрижать, несамовиті.
Розставлено для всіх безжальні сіті,
Пропасниця холодне місто б'є.

І всі ідуть, самотні та неситі,
Але руки ніхто не подає,
Бо кожен — сам, бо в кожного — своє,
І кожному — своє у цьому світі.

І кожен з цілим світом сам на сам
Несе на спродаж свій убогий крам,
І кожному пронизлива судома

Ковтається від горла до грудей.
Куди іти? на працю? до людей?
До Бога? до диявола? додому?

1000 слів про кризу

Грецьке слово *κρίσις*, яке увійшло до усіх європейських мов, означає перелом, великі зміни. Криза — це удар по традиції. Це коли освячене віками більше не працює. Коли недовіра традиції змушені визнати навіть найвідданіші її прихильники. Криза — це не кінець. Після кризи і далі щось буде. Тільки невідомо, що саме.

Коли вимовляється слово «криза», перша асоціація — криза економічна. Діяльність приносила дохід, на який могли розраховувати. Тепер це закінчилося. Треба думати про щось інше, шукати собі інше місце в цьому світі.

Про економічну кризу пишуть і говорять усі. Всі дають поради, як знайти себе за нових обставин. Та людині, яка багато років займається культурними дослідженнями та гендерною проблематикою, цікавіше говорити про радикальні зміни в інших сферах буття. Про масову культуру, наприклад, яка так само, як і економіка, пронизує наше існування, так само, як і економіка, визначає й формує його.

Багато говорилося про патріархальні схеми масової культури. Ці схеми не лише у зовнішніх проявах, вони й усередині нас. Гендерні стереотипи — то загальні слова, які вже давно не сприймаються як одкровення, які набили оскому, на які вже не реагують. В масову культуру вже давно прийшла жінка, і вона там і бажана гостя, і владна господиня. Проте, аналізуючи сьогоденні базові сюжети масової культури, не варто говорити про повернення матріархату, залишки якого присутні в архаїчних культах, в міфології, в народній культурі. Хоча жінка й присутня в масовій культурі, але не вона задає їй

тон. І не чоловік. Чоловік і жінка діють у сюжетах сучасної культури на рівних, але не про гармонію чоловічого й жіночого свідчать масові чоловік і жінка. В сьогоdnішній масовій культурі наявна криза і традиційної маскулітності, і традиційної фемінності. Можна навіть говорити про крах і чоловічого, і жіночого і у візуальних образах маскульту, і в його культурних наративах.

На арену масової культури вийшла дитина. Вередлива розбещена дитина, яка сама не знає, чого вона хоче, яка, одначе, добре знає, що їй усе зійде з рук. І саме така дитина стала обличчям сучасної культурної кризи. Саме дитина є головним героєм усіх сучасних медійних шоу як культурного, так і політичного характеру. Дитина, яка здатна накоїти що завгодно і яка не відповідатиме за скоєне, бо ж вона неповнолітня.

Утім, власне дитина потрапляє у візуальні ряди досить рідко. По-дитинному поводяться дорослі. Маємо кризу дорослості, коли дорослі люди воліють поводитися, як діти. А їхнім взірцем є аж ніяк не чиста серцем дитина, яка тільки й увійде в царство Боже. Дитина як головний медійний персонаж сьогодення — це, з погляду традиції, створіння зіпсуте, аж ніяк не чисте серцем, яке знає, що таке добро і зло, але обирає не добро. А якщо й не зло, то поведінку трикстера, який, бешкетуючи, імітує «погану дитину». Отже, масова культура продукує навіть не дитину, а «погану дитину». Тобто наявна не лише криза дорослості, а й криза дитини.

Так, в рамках масової культури продовжують продукуватися мелодрами і бойовики як у книжкових, так і кіноваріантах, де нібито присутні і традиційна докризова жіночість, і не менш традиційна маскулітність. Продовжують вироблятися пісні, які нібито оспівують традицію. Проте в усьому цьому присутня дитина, яка сміється з освячених сюжетів, блазнює і викривлює їх так, як школярі середніх класів у пору нашого дитинства

пародіювали пафосну громадянську лірику, яка вивчалася у школі. Кожна доросла людина, якщо попорпається у власній пам'яті, зможе пригадати вірші зі шкільної програми, спародійовані якимись двієчниками. Але тоді вчительки пафосно засуджували тих двієчників. А тепер подібній стилістиці надаються і великі сцени, і великі екрани, і головне, почесне місце в культурі. Тепер поважні діячі культури, ба навіть політики прагнуть цієї дитинності.

Іронія і дотепність як спосіб реагування на світ існують в культурі давно, і їм завжди відводилося цілком почесне місце в рамках традиції. Утім, нині відбувається щось інше. Нині іронізує над світом саме «погана дитина», викликаючи захоплення й оплески, давно вже зробившись взірцем для наслідування.

В останні кілька років у масовій культурі панує дискурс «поганої дитини». А якщо й не поганої, то такої, яка неодмінно прагне виглядати поганою. Дитини, яка бешкетує. Підлітка, який самостверджується через невмілий бунт. А носієм цього кризового дискурсу є людина доросла, яка вочевидь вважає переконливою саме таку кризову стилістику.

Я говорю про ці явища аж ніяк не оціночно, мовляв, яким бездарним шоу є сучасна масова культура. Ні, я говорю про це типологічно, намагаючись якомога безсторонніше виділити риси поганої дитини в дискурсі сучасної масової культури, в типах поведінки, в приватному й публічному дискурсах. Бо я сама, маючи дорослих дітей, у власній творчості практикую стилістику бунту проти традиційної дорослості, мовляв, погана дитина має рації більше, ніж дорослий, котрий дотримується традиційних норм, які працювали до кризи.

Вам потрібні ілюстрації до сказаного? Запустіть у YouTube будь-який кліп до будь-якої пісні. Погляньте, які світлини

вивішують фотокореспонденти для ілюстрації будь-якої події: переваги цифрового фото використовуються не для того, щоб вибрати найбільш естетичні знімки. Ні, обираються «прикольні» фота, де учасники події відзняті найбільш кумедно: із викривленими ротами, із заплющеними очима, із неадекватними гримасами. А погляньте, які аватари більшість із нас бере для власної репрезентації у соціальних мережах: із вираженими очима, з ідіотичними посмішками. Це не естетика потворного, це криза естетики як такої. Або естетика недозрілості як апофеоз адекватності світовідчуття.

І останні політичні події — самі собою малозначущі, якщо розібратися, але увага до них світових медіа, надвисокий «індекс цитування» також підтверджують сказане мною. Я маю на увазі еміграцію відомого французького актора до Росії. 64-річний актор — зірка французького кіно, який зіграв в кіно чимало мужніх чоловіків, зараз демонструє поведінку інфантильного підлітка. Якби він повівся як чоловік, як громадянин, він мав би протестувати проти введення безглузлого податку, бо на те й існують у демократичній країні відомі люди, щоб коригувати діяльність президентів. Натомість всесвітньовідомий актор продемонстрував бездарне шоу, яке, втім, переглядається і коментується в усьому світі.

Приклад французького актора є найбільш показовим, а подібних прикладів безліч і в національному, і у світовому медійному просторі.

Отже, в умовах економічної кризи ми спостерігаємо кризу дорослості в публічному дискурсі. Поки ті, хто влаштував економічну кризу, по-дорослому підраховують свої мегадоходи, діячі культури й політики, як можуть, захищають свої. Бо ж їхні доходи відрізняються від доходів тих, хто проектує економічні кризи, як кишенькові гроші підлітків відрізняються від грошей дорослих...

Блиск і злидні McDonalds'a

Нью-Йорк шанує нічне життя. Тут, як, зрештою, і в усіх великих містах світу, допізна повно людей на вулицях, працюють ресторани й розважальні заклади, але не тільки. У Нью-Йорку вночі відчинено також і крамниці, і книгарні — жінка, яка приміряє пальто о дванадцятій ночі або натовп біля книжкових полиць о другій — абсолютно буденне явище для цього міста.

Зате тих, хто встає рано, у Нью-Йорку абсолютно не шанують. Ті, хто рано встали й вирушили в путь сірими вулицями сонного Манхетена, матимуть великі проблеми зі сніданком. Єдине місце, де це можна зробити, — давно знайомий майже рідний Макдональдс. І завітавши до котрогось із ресторанів цієї всесвітньо відомої мережі, відразу відчуєш різницю між «Макдоном» у нас і на його батьківщині.

Загалом, для тих, хто хоче поїсти в Нью-Йорку смачно, поживно, дешево, існує мережа кулінарій Deli, розташована просто в магазинах харчових продуктів. Найрізноманітніші страви: м'ясне, рибне, гарніри, салати, соуси — можна нагребти на паперову тарілку, зважити і оплатити з розрахунку 4–5 доларів за фунт. Супи по 2,5–3 долари за фунт наливають до паперового горнятка. Це дуже дешево за цінами Нью-Йорка. Звісно, мережа таких кулінарій аж ніяк не є місцем вишуканих обідів і вечерь, там можна побачити і вочевидь декласованих громадян, дуже недбало вдягнених, із тремтячими руками й каламутним поглядом. У деяких із таких кулінарій навіть нема столиків, люди забирають їжу з собою, прилаштовуючи до паперового посуду пластикові кришечки. Несуть її додому або в хорошу погоду їдять на лавочках в убогих нью-йоркських сквериках, де нахабні сірі американські білки мало не стрибають на коліна.

В Америці ніхто ні на кого не дивиться скоса. Нормальні люди також ходять до кулінарій Deli, де їжа на декілька порядків краща, ніж у «Макдоні». Але біда в тому, що рано-вранці такі кулінарії переважно ще не працюють, можна побачити тільки казанки з-під страв, залиті рідиною для миття посуду.

І доводиться йти снідати до «Макдона», які в Нью-Йорку, як і кулінарії Deli, також мало не на кожній вулиці. Можливо, в цьому містідесь є благодійні їдальні для повністю деградованих, де годують безкоштовно, — ті харчові заклади, певне, мають іще жалюгідніший вигляд. Але і в нью-йоркських «Макдонах» також завжди тоскно, завжди мало відвідувачів. Та й ті, хто щось жують, — то літні люди, що справляють враження пенсіонерів, які заробили собі в цій країні мінімальну пенсію. Невеселі й кухарі та офіціанти, які мляво обслуговують той люд. Вони так відрізняються від бадьорих хлопців і дівчат в уніформах Макдональдса, до яких ми звикли в Києві!

Макдональдси стали чи не першими закладами харчування на пострадянських теренах, де гарантовано зразкову чистоту. Калюжі швидко підтирають, все регулярно миють. Було би неправдою сказати, що в нью-йоркських закладах цієї мережі аж так брудно. Там також і миють, і підтирають. Але все — старе і протерте до дірок, колись білий пластик порепаний до чорноти від багатолітнього ревного шкрябання і вже давно потребує не миття, а ґрунтовної модернізації.

У київських Макдональдсах пенсіонерів не побачиш, хіба що якийсь осучаснений онук привів дідуса чи бабусю продемонструвати їм оту чудасію. У київських Макдональдсах загалом весело, жваво, панує дух ситості й забезпеченості. Ті, хто зголодніли, мандруючи містом, і можуть собі дозволити хіба що на ходу запхати до рота біляш, чебурек, хот-дог чи шаурму, ризикуючи заляпати одяг жиром чи кетчупом, із заздрістю поглядають на тих, хто за склом у теплому чистому приміщенні

споживає фішмак або даблчиз із картоплею фрі, запиваючи цю їжу фантою або кавою з молоком. До речі, у Нью-Йорку культового пакетика із цією самою картоплею не подають, його заступив тоненький картопляний плащик, що його, скривившись, поїдає яка-небудь висушена сива істота. У Києві зовсім не так. У нас у Макдональдсі можна побачити забезпечених матусь, які привели своїх добре відгодованих діток спожити черговий БігМак. Можна побачити родини гостей столиці з регіонів, які, певне, цілий рік відкладали гроші на вікенд у Києві, щоб, принаймні у цей день, ні в чому собі не відмовляти. Адже серед місць особливого інтересу столиці України Макдональдс є обов'язковим елементом списку!

У Києві, так само, як і у великих містах світу, вже на сьогодні повно інших місць фаст-фуду, себто швидкої їжі — «Швидко», «Два гуся», «Смак», «Містер Снек», є мережа китайських їдалень тощо. Але «Макдон», який на наших теренах з'явився першим, ще не став їдальнею для вбогих, як це сталося на його батьківщині. Українські діти, зазвичай, канючать повести їх саме до Макдональдса. У ресторанах саме цієї мережі провадять дитячі дні народження з тортами і свічками в окремих кімнатках — абсолютно неймовірно уявити бодай якусь вечірку в ресторані відповідного славетного бренду на його батьківщині. Хоча, вочевидь, колись у Нью-Йорку гуляли й по МакДональдсах: у деяких ще й досі стоять фортеп'яна, щоправда, повернуті зубами до стіни.

А сьогодні у Нью-Йорку до МакДональдсів плентаються поїсти або туристи, які, попри нічне життя, встали зарано, і в яких у готелі нема сніданків, або місцеві з тих, у кого життя, м'яко кажучи, на спаді. То ж чи не занепад на батьківщині спонукає завойовувати світ?..

Великі люди: універсальне й національне

Духовне життя будь-якої спільноти — культурної етнічної, расової, релігійної, а тим паче держави, не є можливим без великих людей. Це — істина, висловлена багато разів. Американський філософ Ральф Волдо Емерсон писав: «Вірування у великих людей лежить у нашій природі. Всі міфології починаються з напівбогів: обставина величава, поетична. Їхній дух ширяє над усіма». І далі: «Знайти велику людину — ось мрія юності та одне з найважливіших прагнень зрілого віку».

Це одна з причин того, що проекти штибу *Great Britons*, *Unsere Besten*, *De grootse Belg*, *Mari Romani*, *Les Plus Grands Francais des tous les temps*, та й наші «Великі українці» привернули значну увагу як громадян цих країн, які підтримали проекти своєю участю в них, так і численних коментаторів-журналістів, науковців.

Але успішність згаданих вище телешоу має й інші причини, не такі пафосні, як відзначені американським філософом-моралістом. Річ іще й у досить великій популярності всіляких рейтингів серед найширших кіл споживачів медіа-продукції. Любов до рейтингів свідчить про внутрішню потребу ранжування об'єктів, установлення їх ієрархії, притаманну ледь не кожній людині. Потреба структурувати сукупність різнорідних сутностей є своєрідною формою опору хаосові, спробою надання гармонії невпорядкованому простору. Так, рейтинги — досить спрощена форма впорядкування хаосу, але все одно — то спроба встановлення порядку, любов до якого серед споживачів медіа-продукту, певне, і приваблює його виробників.

Постмодерна культурна ситуація характерна й тим, що у процесі укладання численних рейтингів плутаються минуці та «вічні» ієрархії. До списків потрапляють не лише оті великі люди, герої, про яких писали Емерсон або Карлайль, а й топ-моделі, футболісти чи діючі політики. За потраплянням тих чи тих історичних особистостей на перші місця ієрархій «на всі часи», до загалу героїв-державників чи національних поетів, також свого часу стояли «земні» обставини, які сьогодні забулися. Тим, хто не сприйняв остаточно постмодерної культурної ситуації, наявність «позачасових» ієрархій сприймається чимось samozрозумілим, вищим за сьогоденні медійні рейтинги. А пересічним споживачам культурного медіа-продукту подобаються проекти, де в складанні рейтингів беруть участь вони самі. Головне — щоб режисери шоу викликали в учасників необхідний запál, бажання бачити «свого» кандидата серед переможців. І тому сусідство в популярних рейтингах постатей, що їх наступне покоління забуде, із тими, кого в тій чи тій формі пам'ятатиме, є ознакою сучасного культурного простору.

У світлі всього цього проект «Великі британці», здійснений каналом *BBC* у 2002 році, виявився дуже успішним і привернув значну увагу британських телеглядачів. Потім цей формат купили в багатьох країнах Європи, у США та Канаді. У травні 2008 року завершився проект «Великі українці», який проходив то мляво, то з певним пожвавленням, але скандальний фінал зібрав чи не більше відгуків у пресі, ніж весь хід проекту.

Цей проект, а також і скандал навколо нього, вкотре поновив дискусію про те, якого штибу постаті потрапляють до всіляких списків великих постатей і чому. Нагадаймо, скандал, пов'язаний із «Великими українцями», полягав у тому, що, коли вже було сформовано десятку, куди потрапила й одіозна постать лідера ОУН Степана Бандери, це несподівано викликало велику

активність прихильників проукраїнського проекту України. Неоднозначний політик, який у народній свідомості водночас асоціюється і з незламною боротьбою за незалежність України, і з терористичними методами боротьби та надмірною жорстокістю до мирного населення, якого підтримують аж ніяк не всі національно свідомі, раптом побачили в Бандері тільки першу його іпостась і стали активно голосувати за цього «великого». І в останні дні перед фіналом зусиллями деяких учасників проекту було виведено на перші позиції князя доби Київської Русі Ярослава Мудрого та російськомовного лікаря Миколу Амосова. Керівник проекту Вахтанг Кіпіані обурено залишив телеканал Інтер, який провадив це шоу, і в численних інтерв'ю коментував фальсифікації у виборі «великих».

Та все одно шоу «Великі українці» можна вважати успішним і репрезентативним. Результати «великих» активно коментувались у пресі, обговорювались у приватних розмовах. За постмодерним сценарієм чи не сама скандальність забезпечила увагу пересічних українців до «великих»? Та й десятка «Великих українців» у варіанті 2008 року, як і вся сотня, дає матеріал для аналізу і для порівняння. Бо ж, зрештою, і сотня, і десятка, за свідченням того ж Вахтанга Кіпіані, формувалися без фальсифікацій, які мали місце тільки під час установлення рейтингу всередині десятки. Отже, знаковим є потрапляння до десятки, а не порядок у ній, до якого певною мірою доклали руки «адвокати» постатей із десятки, як того й вимагав формат *BBC*.

Зробімо стислий огляд «великих» інших країн і порівняймо їх із нашими^[1]. І спробуймо збагнути загальні тенденції: хто саме потрапляє до гурту великих у своїх країнах на початку третього тисячоліття від Р.Х., і національну специфіку тих, кого громадяни вважають своїми великими.

Стисло про те, як відбувалися проекти у Великій Британії та інших країнах, які купили цей формат. У голосуванні «Великих британців» взяло участь 2 млн. Формат програми настільки сподобався телеглядачам, що відразу було запропоновано і втілено проект «100 чорних британців» та «100 найгірших британців» (*100 Worst Britons We Love To Hate*). На чолі останнього списку стояв Тоні Блер, а на шостому місці опинились *the Queen*.

Потім цей проект купив німецький канал *ZDF*, де було проведено акцію *Unsere Besten*, і він виявився ще успішнішим, про що свідчить іще більша кількість людей, які взяли участь у голосуванні — 3,5 млн. німців. Відбувався проект у 2003 році. Як свідчить преса про цю акцію, саме педантичні німці — тележурналісти й медіа критики були найбільше стурбовані передовсім точністю критеріїв — кого можна і кого не можна пускати до кола *Unsere Besten*. Для німецького проекту мав місце «чорний список» людей, яких і розглядати не можна було, це стосується зрозумілого періоду історії Німеччини. І, попри все, тимчасові зірки виявилися на місцях, почесніших, аніж багато прославлених письменників і композиторів. Але в німецьку десятку потрапили винятково всесвітньовідомі німаки: Мартін Лютер, Карл Маркс, Йоганн Гете, Йоганн Себастьян Бах.

Протягом 2004 року відбувався проект *De Grootste Nederlander* з фінальним голосуванням 15 листопада. Процес ішов мляво, але фінальне шоу, де за першість змагалися політик-гомосексуаліст Пім Фортайн і герцог Вільгельм Оранський, проходило дуже бурхливо, з великим розголосом. Саме нідерландський призер виявився найскандальнішим, або, як тепер кажуть, найбільш контраверсійним. Не всім громадянам королівства Нідерланди аж так подобається, коли їхня держава на сьогодні передусім асоціюється з лібералізацією проституції та одностатевими шлюбами, а не з давньою військово-

морською славою, часами, коли Нью-Йорк звався Новий Амстердам. І саме такі громадяни прокинулися на фінальному шоу і відчайдушно голосували за Вільгельма Оранського як найсильнішу постать, яка могла би скинути з п'єдесталу *De Grootste Nederlander* неоднозначного Піма.

У грудні 2004 завершився проект «Великі фіни», також достатньо представницький як на невелику країну. За призера, генерала Манергейма, проголосувало більше 100 000 осіб.

У Франції проект «Найвидатніші французи всіх часів» (*Le Plus Grand Francais de tous les temps*) мав місце на початку 2005 року і проводився каналом *FRANCE-2*. Одні французькі медіа-критики оцінили його як «надуспішний», бо в ньому взяла участь велика кількість телеглядачів, але кількість тих, хто взяв участь у голосуванні, знайти не пощастило. Інші, навпаки, свідчили, що, згідно з даними медіа-метрії, останні цикли цього проекту дивилися мало, віддаючи перевагу детективам на *FRANCE-1*. У Франції сотню формували трохи не так, як в інших країнах. Список зі 100 «найвидатніших» було сформовано в результаті опитування 1038 осіб, що його провела *BVA* — відома французька організація, яка здійснює різноманітні соціологічні опитування. Далі було проведено низку телепередач каналом *FRANCE-2*, за словами французьких медіа критиків «у стилістиці конкурсів краси».

На початку 2005 року проходив і конкурс «Великі американці», що його проводив канал *Discovery*, та відбувалася ретрансляція на *BBC*. Відбувся відповідний проект і в Канаді, де здебільшого брали участь і висувалися в ранг «великих» англомовні, залишивши Квебек із його величчю на узбіччі загальноканадських дискусій.

Протягом 2005 року відбулися й акції «Великі бельгійці», де бельгійський федералізм було враховано, бо списків було аж

три: валлонський, фламандський і примирливий, їх проводили різні телеканали за активної підтримки радіо.

У 2006 році мав місце проект «Великі румуни». Відомий «геній Карпат» Ніколае Чаушеску до десятки не увійшов, він — на 11-му місці. Влад Цепеш, більше відомий у світі як Дракула, — лише на 12-му.

На початку 2007 року подібна акція мала місце в Болгарії, де Тодор Живков опинився на 14-му місці в сотні «Великих болгарів», відразу ж за пророчицею «бабою Вангою».

Перш ніж порівняти списки інших «великих» між собою та з нашими, відзначмо деякі спільні риси й відмінності в ході шоу. В усіх згаданих вище країнах «Великі» відбувалися на некомерційних каналах, на відміну від України, де канал «Інтер» віддавав рекламі чи не стільки ж часу, як і самому шоу. Всюди складання першої сотні йшло досить мляво. Пристрасті пожвавлювалися, коли почали формуватися перші десятки. Певне, телеглядачам складно борсатись у великому океані свободи й вибирати сотню. Треба виявляти завелику ініціативу, долати інертність організаторів, особливо якщо комусь заманеться додати нові кандидатури до запропонованих. От коли задано орієнтири у вигляді «десятки», яку треба впорядкувати, тут бажаючих «погратися» виявляється на порядок вище. Всюди мали місце якщо не фальсифікація, то елементи маніпуляції, тобто агітація за того чи того «великого» та організація голосів за нього силою тої чи тої спільноти, про що більше буде сказано нижче. А також усюди, у всіх країнах, де поталанило відшукати бодай один матеріал на цю тему, культурні дослідники були незадоволені списками «великих», вбачаючи в тому деградацію суспільства, його бездуховність.

У топ-десятці «Великих американців» аж шість президентів. Зокрема нібито непопулярний Дж.Буш-молодший! А очолює десятку президент Рональд Рейган. Можливо, такий вибір аме-

риканців зумовлений національною традицією бачити серед найвидатніших, а отже, найуспішніших людей саме політиків? У сотні великих американців майже нема письменників, крім Марка Твена, та й той пасе задніх у сотні. На відміну від Франції, де письменники складають солідний відсоток у сотні. Можна, звісно, аналізувати, чому у громадян США склалася саме така національна традиція, коли письменники значно менше важать у культурі, аніж політики й телезірки (в десятці великих американців — всесвітньовідома телезірка Опра Вінфрі), приписувати американській нації ментальність підліткового гурту, що іноді робиться в різноманітних дослідженнях. Перші п'ять фінських «великих» — також представники владних і військових еліт. Проте у фінській десятці спортсменів нема. Хоча мало не в кожній топ-десятці «великих» вони неодмінно присутні. Щоправда, боксерами може похвалитися лише Україна — що найбільше безсилля «внизу», то найбільша потреба в компенсаторній силі «нагорі».

А втім, у топ-десятці «Великих українців» боксерів нема. Брати Клички зі своїм іміджем брутальної фізичної сили, яка нібито має «заводити» постколоніальних громадян, особливо жінок, увійшли лише до другої десятки. Але до першої десятки увійшов тренер Валерій Лобановський. Чомусь так склалось у світі, що з футбольними перемогами кожна нація, як постколоніальна, так і імперська, а також ні те, ні те, як-от Бельгія чи Нідерланди (не домінантна, проте й не загрожена) пов'язує свою національну велич. Чи не тому серед «великих голландців» є футболіст Йохан Кройфф (Крайф), теоретик і практик «тотального футболу», а серед «великих бельгійців» фламандської частини — велосипедист Едді Меркс, який, окрім спортивних перемог, здобув національну славу тим, що одружився з валлонською бельгійкою та багато зробив для залагодження порозуміння між двома спільнотами королівства

Бельгія. Серед «великих румунів» десяте місце в десятці обіймає Надя Коменечі, п'ятикратна олімпійська призерка з гімнастики. Певне, гімнастика має асоціюватися не з культом сили, а з культом духовної краси, притаманної румунському народу. А може, цього разу втрутилися сліпі сили, в результаті яких у Румунії народилася саме видатна гімнастка, а не видатний футболіст чи пловець...

У чехів і болгарів у десятці «великих» спортсменів нема, проте достатньо видатних правителів і борців за національну незалежність або за розширення національних кордонів.

Вже говорилося, що місце «великого» в десятці дуже залежить від таких минутих, сьогоденних факторів, як-от — хто є його «адвокатом», тобто хто саме представляє його в кіносюжеті, який, згідно з форматом передачі, «захищає» того чи того великого. Також можливі й фальсифікації, про що свідчить наш український досвід. Цілком можливо, щось подібне було і в інших країнах. Спокуса оголосити «великим» постать, яка відповідає уподобанням тієї чи тієї суспільної групи, може бути такою звабливою, що для досягнення цієї мети докладаються великі зусилля.

І тут постає питання, що вже ставилося в цьому дослідженні: якою мірою проект «Великі» відображає колективне несвідоме нації, чи він є маніпулятивним, тобто відображає накинута кимсь позицію? Іноді видається, що друге є вірнішим за перше. Тих, хто голосували за «свого» кандидата, агітували за нього, давали йому можливість подумати, ознайомитися зі списком претендентів. Якби насправду йшлося про більш або менш точне тестування національних уподобань, варто було би провадити широкомасштабне опитування, де респондентів би просили дати швидку відповідь, кого вони зараховують до «великих», або вдаватися до тої процедури, яку пропонував формат *BBC*. Коли хтось «свідомий» закликає «несвідомих» або менш

свідомих «віддати свої голоси» за того чи того кандидата у «великі», це чимось нагадує спробу купити комусь шляхетський титул «великого», що є неможливим, якщо діяти в системі шляхетських цінностей.

На Інтернет-форумі Вінницького медичного університету імені Пирогова можна було прочитати, мовляв, соромно, що ми не провели до гурту «великих» нашого земляка Пирогова. На що було дано відповідь, що студенти голосують за Амосова, тобто за свого, за лікаря. Отже, принцип корпоративності, колегіальності переважав над тими критеріями «величчя», які, щоправда даремно, намагалися сформулювати протягом усього проекту. Директор Інституту філософії Мирослав Попович, один із експертів проекту, цілком слушно назвав «Великих українців» сумішшю соціології та шоу. Так воно було не лише в Україні. Ніхто не сумнівається у тому, що великим британцем є, скажімо, Вільям Шекспір. Але хто такий будівельник залізниць Ізамбард Кінгдом Брюнель, великий британець №2? Так, транспорт — це дуже важливо, особливо залізничний у добу, коли авіації ще не було. Британські джерела повідомляють, що друге місце у списку серу Брюнелю забезпечила активність студентів політехнічного університету, який має ім'я цього видатного інженера. Друге місце Луї Пастера у Франції та відсутність у першій десятці Наполеона Бонапарта — чи означає це, що Франція третього тисячоліття відмовилася від коньяків і перейшла винятково на пастеризоване молоко? Чи на те були якісь інші причини, які можуть проаналізувати тільки ті, хто уважно стежив за ходом проекту у Франції, а також знає внутрішню культурну ситуацію в цій країні.

Медіа-простір впливає на вибір громадян і не тільки таким чином, що до товариства справді «великих» потрапляють спортсмени й гімнастки. Ті самі «справді великі» не забуваються, якщо про них регулярно нагадує той самий медіа-простір.

Вірніше, краще пам'ятаються саме ті, кого не забуває телебачення. Яскравий приклад — 80-річна Елен Жоліо-Ланжевен, онука Марії Кюрі-Склодовської, також фізикиня зі світовим іменем, директорка інституту ядерної фізики в Орлі, веде цикл телепередач на французькому телебаченні про жінок у науці, не даючи забути про свою славетну бабусю, яка зайняла четверте місце у списку «великих французів».

Кілька слів про «великих» жінок. Чи є саме жінка-героїня уособленням базових рис національної культури? Чи правда, що героїнями у народній свідомості в будь-якій культурі стають ті жінки, які, залишаючись жінками, завойовують території, що традиційно належать чоловікам? І це відбувається в переломні моменти історії, в моменти загальної розгубленості, коли й чоловіки не знають, що робити? Це ніби так, проте рейтинги «великих» початку ХХІ сторіччя не підтверджують цього. Жінки, які увійшли до десятків, та й до сотень «великих», є дуже різними. Вже згадана Марія Склодовська-Кюрі у французів, Опра Вінфрі в американців, Анна Франк у нідерландців, Божена Немцова в чехів та й наша Леся Українка не піддаються узагальненню, а спроба пов'язати їхні постаті з особливостями національних культур видались би штучними, надуманими. Щоправда, національні героїні не конче потрапляють до списків «великих». Якщо про них не нагадує масова культура, то вони завмирають, бронзовіють. І це стосується не лише жінок.

Потрапляння справді «великих» до пересічних рейтингових списків пов'язано не тільки з їхньою присутністю в медіа, а й зі станом суспільства у час формування рейтингового списку. Тобто на рейтинг «справді великих» впливає не тільки їхня «велич», а й те, наскільки все це запитується тією епохою, коли провадиться дослідження. Приклад — відсутність у французькій «десятці» Жанни д'Арк, яка є не тільки французькою, а й міжнародною героїнею. Але останнім часом у французьких

медіа досить настирливо озвучується інформація, що Жанни Д'Арк взагалі не було, що це — сфальсифікована, а не історична постать.

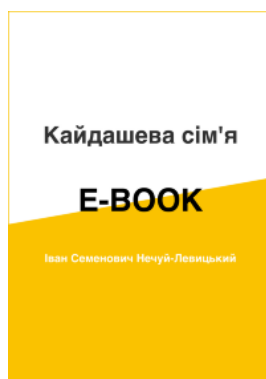
Та попри всі експліцитні та імпліцитні маніпуляції, і сотня, і десятка «великих» відображає і стан суспільства, і особливості традиції культури. Вже говорилося про перелік мало не всієї історії французької літератури у французькій сотні та відсутність літераторів в американській. Також досить показовим є порівняння «великих» із десятки французької та фламандської Бельгії. Якщо французька культура Бельгії зорієнтована на французьку, і найбільшим виявом її успіху є успіх у Франції, то фламандська Бельгія, попри ту саму нідерландську мову, зорієнтована на свою окремішність, культурну відмінність від Нідерландів. Мало не всі *Les plus grands belges*, від незрівнянних Жака Бреля до не менш яскравого Жоржа Сіменона, досягли успіху на французьких теренах. Багато хто з шанувальників літератури й мистецтва поза Францією та Бельгією навіть не знають про їхнє бельгійське походження та вважають їх французами. А поки там що, De Grootste Belg стверджують своєрідність фламандської Бельгії — пастор Адольф Денс, класик письменства Хендрік Консьянс. До речі, про Адольфа Денса, видатного протестантського діяча фламандської Бельгії кінця XIX сторіччя, було написано роман, за яким в 1993 році було знято популярний кінофільм із відомим актором, що сприяло «відродженню» постаті пастора в сучасній Бельгії.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Рекомендована література

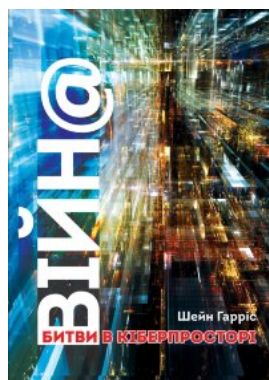
Медицина доказова і не дуже

Кайдашева сім'я

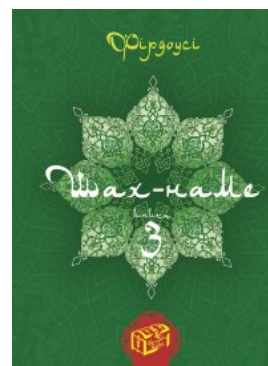
Кобзар

ВІЙН@. Битви в кіберпросторі

Хто вбив пана Штима? Швидко промайнути

Шах-наме. Книга 3

Перейти до категорії
Художня література

КУПИТИ